

Jan Stejskal. *Mnich za časů renesance*. Olomouc: Univerzita Palackého 2017, 184 s. ISBN 978-80-87895-81-8

M I C H A L P O H U N E K

Zajímavá kniha, kterou napsal docent středověkých dějin na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci Jan Stejskal, pojednává o životě a díle Ambrogia Traversariho (1386–1439), camaldoliánského mnicha z kláštera Santa Maria degli Angeli ve Florencii, jenž mezi svými současníky vynikl především jako překladatel z řečtiny. Název knihy „Mnich za časů renesance“ byl podle mého názoru dobrou volbou, avšak pro snadnější orientaci potenciálního čtenáře bych k tomuto romanticky poutavému pojmenování přidal ještě podtitul zdůrazňující, že jde právě o životopis Ambrogia Traversariho. Doc. Jan Stejskal se jeho životu a dílu i dějinám camaldoliánského mnišství věnuje již nějakou dobu a o tomto odborném zájmu svědčí několik vydaných publikací. Především je to překlad Traversariho cestovního deníku známého pod názvem *Hodoeporicon*.¹ Tento deník se potom spolu s Traversariho dopisy² stal hlavním pramenem studie *Mnich za časů renesance*. Mimo zmíněný překlad napsal Jan Stejskal i několik vlastních studií týkajících se dějin camaldoliánského řádu i mnišského života obecně.³

Ambrogio Traversari – klíčová postava studie – se od svého vstupu do kláštera v roce 1400 pilně věnoval samostudiu, jehož cílem bylo dokonalé ovládnutí řečtiny. O úspěchu tohoto snažení svědčí jako první velké dílo překlad Nebeského žebříku sv. Jana Klimaka, který vypracoval v roce 1414.⁴ Po něm následo-

¹ Ambrogio Traversari. *Hodoeporicon*. Ed. Vittorio Tamburini. Firenze 1985. Český překlad: Ambrogio Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*. Ed. Jan Stejskal. České Budějovice: Veduta 2013.

² Ambrogio Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium aliorumque ad ipsum, et ad alios de eodem Ambrosio latinae epistolae a domino Petro Caneto abbate Camaldulensi in libros 25. tributae variorum opera distinctae, et observationibus illustratae. Adcedit eiusdem Ambrosii vita in qua historia litteraria Florentina ab anno 1192 usque ad annum 1440 ex monumentis potissimum nondum editis deducta est a Laurentio Mehus, sv. II, Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium Epistolae et Orationes*. Ed. Lorenzo Mehus. Firenze 1759, reprint Bologna 1968.

³ Např. Jan Stejskal. *Ambrogio Traversari – Pokrytec pod sluncem Bernardina Sienského? Theatrum historiae* 10, 2012, s. 7–23; tentýž. *Nebeský žebřík ve snu sv. Romualda*. In: Tomáš Borovský – Radka Nokkala Miltová et al. (eds.). *Sny mezi obrazem a textem*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2016, s. 16–27; tentýž. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha: Mladá fronta 2004; tentýž. *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a Střední Evropa ve středověku*. České Budějovice: Veduta 2011 atd.

⁴ Joannes Climacus. *Joannis Climaci, abbatis montis Synai, Scala paradisi*. Ed. Arnold Birkmann. Köln 1853. Originální text: *Patrologia graeca*, tom. 88. Ed. Jacques Paul

valy mnohé překlady z oboru řecké patristiky, ale také autorů předkřesťanské antické klasiky. V roce 1423 pověřil papež Martin V. Traversariho překladem díla řeckého konvertity ke katolicismu Manuela Kaleka († 1410) *Adversus errores Graecorum de Processione Spiritus Sancti*, jehož ústředním tématem byla otázka Nejsvětější Trojice a především otázka *filioque*.⁵

Kromě překládání se Traversari věnoval také čilé korespondenci s předními vzdělanci své doby. Patřili mezi ně benátské humanisté Francesco Barbaro⁶ a Leonardo Giustiniani,⁷ nebo Florentáné Nicollò Nicolli⁸ či bratři Cosimo a Lorenzo de Medici.⁹ Podle všeho měl i dobrou filozofickou a teologickou přípravu, jeho učitelem snad mohl být františkán Antonio Massano, pozdější biskup v Masse.¹⁰

Když v roce 1431 nastoupil na papežský trůn jako Evžen IV. Gabriele Condulmer, který byl jako kardinál vizitátorem camaldoliánského řádu, nechal svolat generální kapitulu, na níž byl 26. října téhož roku Traversari zvolen generálním představeným řádu. Tento úřad podstatně změnil Traversariho způsob života, neboť jej přiměl k neustálému cestování, pro mnicha doposud žijícího dle ideálu *stabilitas loci* zcela neobvyklému. O problémech, které řešil jako generální představený řádu, vypráví jeho zmíněný cestovní deník *Hodoeporicon*. Papež Evžen IV. si od něj sliboval reformu camaldoliánské kongregace a k tomu jej ještě pověřil úkoly v příbuzné kongregaci vallombrosánské.¹¹

Ve svém deníku pak Traversari velmi podrobně líčí problémy klášterů, které vizitoval. Zápisy popisují rituály slibů poslušnosti, které generální představený vyžadoval od všech členů řádu, všude kam přijel, a zaznamenávají také

Migne. Paris 1860, sl. 653–1163. Český překlad řeckého originálu: Ioannés Klimakos. *Nebeský žebřík*. Ed. Alena Sarkissian. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2015.

⁵ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 24–29; A. Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium...* Epistolarum liber XXIII/Epistola I. Ad Martinum V. Pontificem Maximum, sl. 955–957. Manuel Calecas. *Patrologia Graeca*. Tom. 152. *Manuelis Calecae contra Graecorum errores libri quator*. Ed. Jacques Paul Migne. Paris 1866, sl. 12–258.

⁶ Francesco Barbaro (1390–1454), benátský senátor, diplomat, guvernér mnoha benátských držav a překladatel. Srov. A. Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, pozn. 346, s. 103.

⁷ Leonardo Giustiniani (1387–1446) zastával úřad benátského prokurátora a byl též překladatel a básník. Srov. tamtéž, pozn. 347, s. 103.

⁸ Nicollò Nicolli (c. 1364–1437), florentský humanista, sběratel antických starožitností a majitel obsáhlé knihovny. Srov. tamtéž, pozn. 167, s. 56 a J. Stejskal. *Řecké dědictví na Západě*, s. 124.

⁹ Cosimo (1389–1464) a Lorenzo (1395–1440) de Medici, vlastníci významného bankovního domu ve Florencii. Srov. A. Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, pozn. 122, s. 42 a J. Stejskal. *Řecké dědictví na Západě*, s. 125.

¹⁰ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 27; tentýž. *Řecké dědictví na Západě*, s. 112; A. Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium...*, Liber VI/Epistola XVI, Ad Franciscum Foscarum Venetorum ducem, sl. 300–303.

¹¹ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 32. O vallombrosánském řádu viz Giovanni Spinelli – Giustino Rossi. *Alle origini di Vallombrosa*. Giovanni Gualberto nella società dell'XI secolo. Bergamo 1998.

napomenutí, která byla řeholníkům nebo řeholnicím na některých místech udělena. Šlo například o vzájemné sváry členů či členek komunit a často byli mniši káráni také pro svévolné opouštění klášterů a potulku. Traversari se nevyhnul ani zaznamenání velmi ožehavých záležitostí, jakým byl případ řeholnic z kláštera v Quercetu nedaleko Florencie, které po krátkém vyšetřování obvinil z prostituce. Tento jev označuje v textu, který napsal pro jistotu v řečtině, aby jej mohl číst jen úzký okruh těch nejvzdělanějších čtenářů, slovem „εταπίδια“. I když byly řeholnice potrestány, tvrdé tresty v tomto případě nepomohly a klášter byl nakonec zrušen.¹²

Kromě tohoto poklesku ženské větve deník zaznamenává např. případ opata kláštera sv. Salvátora ze Selvameda (v Casentinu), který unesl ženu jednoho rolníka a s tou potom žil ve Florencii. Později se ještě prostřednictvím svého advokáta s Traversarim soudil a kladl si při svém odchodu z řádu nejrůznější podmínky.¹³ Podobným případem byl převor od Sv. Matouše v Benátkách, který žil v milostném poměru s jedním z mladých řeholníků. Když se jej však Traversari snažil přimět, aby tento poměr ukončil, neuspěl. Pevor se dokonce za pomoci mnoha svých vlivných přátel v Benátkách ubránil jakémukoli trestu. Traversari pak celou záležitost řešil tak, že z kláštera sv. Matouše učinil internaci pro problémové řeholníky.¹⁴

Kvůli těmto a jiným podobným problémům, jejichž řešení se Traversari mu příliš nezdařilo, hodnotí doc. Stejskal jeho reformní snažení jako celkový neúspěch. Jeho příčinu vidí v Traversariho nezkoušenosti a neznalosti poměrů v celé kongregaci, způsobené dosavadním životem generálního představeného v klauzuru bez kontaktu s ostatními komunitami. Tato prudká změna v životě mnicha Traversariho vedla k tomu, že vzal reformu za špatný konec a nakonec se utopil v dílčích problémech řádu, a zklamal očekávání, která do něj vkládal Evžen IV. Podle pana docenta by byla vhodnějším postupem reforma jednoho opatství, ke které by se posléze postupně přidávaly další řeholní domy. Tak srovnává Traversariho reformní pokus s reformou opatství sv. Justiny v Padově, kterou provedl bývalý druh Evžena IV. z komunity kanovníků San Giorgio in Alga Ludovico Barbo.¹⁵

Nejsem si zcela jist, zda je takovéto hodnocení Traversariho úspěchu či neúspěchu pro historickou studii nutné a navíc bych řekl, že papež onoho mnicha do pocitu zodpovědnosti za kongregaci jako celek jmenováním generálním představeným do jisté míry natlačil. Ludovico Barbo byl jmenován komendárním opatem jediného benediktinského opatství, kdežto Traversariho úřad zahrnoval povinnosti vůči mnoha komunitám rozsetým na relativně velké územní

¹² J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 46–49 a A. Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, s. 33–42.

¹³ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 50 a A. Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, s. 62.

¹⁴ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 55–58 a A. Traversari. *Hodoeporicon Ambrogia Traversariho*, s. 95–98, 105, 171–182.

¹⁵ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 58–61.

ploše, spojené s nutností cestování a vizitací. Taková pozice určitě nedávala Traversarimu možnost zvolit individuální reformní cestu zaměřenou na jediný klášter a nedalo se od něj očekávat, že tuto cestu zvolí. To, že se pokoušel restriktivní cestou zamezit nejhrošším výstřelkům, které v řádu při vizitacích objevil, bylo určitě na místě a neúspěch jeho úsilí mohl být jednoduše důsledkem nezralosti společenství k reformě. Traversariho pokus však určitě posunul věci vpřed už samotným otevřeným pojmenováním a popisem negativních jevů a vyznačením cesty, kterou se mohly ubírat další reformní generace. Proto bych nehodnotil Traversariho výsledky v této věci nutně jako selhání. Zjednodušeně se dá říci, že zasel to, co později jiní sklidili.

Významná pozornost je v publikaci věnována také Traversariho diplomatické činnosti v souvislosti s Basilejským koncilem. V létě roku 1435 se totiž musel na popud papeže Evžena IV. vydat do Basileje, kde dokonce před koncilním shromážděním dne 26. srpna přednesl řeč, inspirovanou řeckými církevními otci, které v mládí překládal, především pak kázáním Řehoře Naziánského *De pace*.¹⁶ Je možná škoda, že pan docent Stejskal ve své publikaci věnuje obsahu této promluvy jen malou pozornost, protože řeč před koncilním shromážděním musela být pro středověkého mnicha jedním z vrcholů jeho životní činnosti, a proto by její obsah v Traversariho životopise neměl chybět.

Po vystoupení na koncilu se Traversari vydal za císařem Zikmundem, kterého měl pravděpodobně na popud papeže přesvědčit, aby koncil rozpustil, což se mu ovšem nepodařilo.¹⁷ Po přeložení koncilu do Ferrary se pak aktivně účastnil jednání s představiteli řecké církve a angažoval se horlivě jako tlumočnick a překladatel. Dne 9. února 1438 pronesl dokonce uvítací řeč před byzantským císařem Janem VIII. Palaiologem a konstantinopolským patriarchou Josefem II.¹⁸ Obsahu této řeči se však publikace doc. Stejskala taktéž nevěnuje a žel nezmiňuje ani obsah projevů před císařem Zikmundem v Székesfehérváru v prosinci 1435 a lednu 1436.¹⁹

Po přeložení koncilu do Florencie kvůli morové ráně se Traversari dále účastnil koncilu jako tlumočnick a znalec patristiky, o čemž svědčí mimo jiné jeho podpis na bule *Laetentur coeli* ze dne 6. července 1439.²⁰ Nedlouho nato, 21. října 1439, však náhle zemřel. Příčinou smrti mohl být mor, i když

¹⁶ Tamtéž, s. 134–136. Řeč je editována in: A. Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium...*, Oratio II, De pace et unitate servanda in Concilio Basileensi, sl. 1143–1152.

¹⁷ J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 137–138.

¹⁸ Tamtéž, s. 139–140; A. Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium...* Oratio V, Ad Ioannem Palaeologum Imperatorem Graecorum, Iosephum Patriarcham Constantinopolitanum, ceterosque Praesules Graecos in eorum adventum ad Concilium, sl. 1161–1166.

¹⁹ A. Traversari. *Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium...* Oratio III, De rebus Concilii Basileensis ad Imperatorum Sigismundum, sl. 1151–1158 a Oratio IV, In Basileenses ad Sigismundum Imperatorem, sl. 1157–1162.

²⁰ *Corpus christianorum. Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta II/2*, ed. Giuseppe Alberigo–Alberto Melloni. Bologna 2013, s. 1212–1218.

doc. Stejskal uvádí i spekulace o otravě, a dokonce považuje mor za příčinu méně pravděpodobnou.²¹ Argumenty pro toto své tvrzení však neuvádí, což mi připadá rovněž jako nedostatek.

Přes tyto výtky však musím označit práci o renesančním mnichovi Ambrogiovi Traversarim za velmi povedenou a ocenit pozoruhodný vypravěčský styl autora této velmi čtivé publikace a rovněž jeho cit pro výběr témat u nás dosud nezpracovávaných a přitom pro historické povědomí poměrně důležitých. Dále pak musím ocenit systematicčnost, se kterou se doc. Stejskal tématu věnuje již nějakou dobu, neboť jak bylo zmíněno v úvodu, nejde jen o jedinou publikaci, ale také o vydaný překlad Traversariho deníku a jiné drobnější studie o životě tohoto zajímavého vzdělance. Díky této systematické vytrvalosti, s níž autor ve svém výzkumu postupuje, předpokládám, že chybějící prvky Traversariho života a díla má v úmyslu zpracovat v dalších pracích.

doi: 10.14712/23363398.2018.56

²¹ Srov. J. Stejskal. *Mnich za časů renesance*, s. 140–141.